

292.

A MŰVÉSZET ÉS A TUDOMÁNY

MÓDSZERE.

A természettudomány,

a filozófia és a
gnózis módszere.

A tudományos kutatás
művészi alapjai.

Az eltérés a kettő
közt.

Az intuitív módszer
lényege és adott
alapfeltétele.

Kepes Ferencz előadása.

1928 október 20-án, szombaton.

A megismerésnek tárgya az élet. Amit megismerni óhajt az ember, az az élet, a maga gazdag, tarka széleskörű távlatával és ez a megismerés kezdetben a gyermekies, régi ember számára elérhetetlen ábrándnak tetszett. Mégis, mert ő is egységes lény volt, - hiszen a leg-egyszerűbb ember nagyon is egységes lény, - úgy gondolta, hogy az élet gazdag teljessége mégis csak egy egész. Valahonnan, valamiképen áttekinthető, kell, hogy egységes rend és terv működjék mindenben. Ámde a primitív ember, aki - mint ahogy a gyermeknek a képeskönyv a szellemi tápláléka, - képekben fogta fel az élet értelmét; a primitív ember számára ennek a nagy gazdag világnak megismerése ábrándos feladatnak tűnt fel, ember erre képtelennek látszott, mert az ember így képek között bolyong, képeket lát, hangokat hall és ezeknek tarka sokaságában a képzelet, akármily merész, nem tud eligazodni, nem tud rendet és egységet teremteni. Az az ész tehát, amely mindent látna, nem lehet emberi ész, hanem emberfeletti látás. Egységes rendben /beszúrás/ Egy lénynek kell lennie ott fönt magasan, minden felhők

felett, az élet minden tarka hullámozása és tarkasága felett, lénynek, aki mintegy csudálatos távlatból egy pillantással lát mindent és ebben a látásban mindenütt jelen van. Az ősembernek ebből az istentudatából vetült ki és vetült föl láthatatlan távlatba és állott elő a külső isten. A külső hatalom, aki mindent lát, látja azt, amire ember nem lehet képes.

Ámde már ez a tényállás is mutatja, hogy az ész, az egyetemes gondolkodás, amely végtelent átfogó törvényekben fogja fel a jelenségeket, már az ősemberben is istenként derengett képzeletének felhőfátylai mögött. Hiszen a legegyszerűbb ember is tudott a számtan törvényeiről, beszélt a grammatika törvényei szerint, szóval általános és egyetemes érvényű törvények már jelentkeztek benne és már a legegyszerűbb embert is épen ez a törvénytudat tette emberré. Hosszu, hosszú évezredek teltek el, sokkal hosszabb időszakok, mint amilyenek a szellemi fejlődés mai állapotában váltakoznak, amíg megjelent az emberben és a történelem porondján a gondolkodás szigora, elfoglalta az egyénben és a kulturában az

uralkodói széket. Attól kezdve a képek elvesztették uralkodó jelentőségüket, az ész odautasította őket a költészet, a művészet szép alkotásai vagy a babonák közé, az élet komoly felfogása, komoly reális megfogalmazása pedig egyedül az ész illetékességére tartozott. A renaissance óta számíthatjuk az észnek, a tudomány tisztelőinek ezt az indulását és azóta az élet kérdéseit hitelesen már csak az egyedül legitim tudomány ismerheti meg. A művészet prófétikus sejtelmekben legfeljebb előkészítheti a megoldást az emberi érzelmek és kedély világában, utat törhet a látó ész számára, de a végső megoldás, amely reális, nyugodt biztonsággal tekint végig az életen, most már a tudományé lett. Már korábbról, Thalestől kezdve láthatjuk a tudomány fellépését és az uralomért folytatott küzdelmét, ámde uralkodó szerepét csak az ujkor kezdetétől.

A művészet, amely előtte járt a tudománynak, amelynek prófétikus sejtelmek és képei mögött az ész végtelensége derengett, már előkészítette a módot is, a tudomány módját, ahogy haladnia kell a titkok leleplezésében, az élet megismerésében.

A művészet ugyanis $\frac{1}{2}$ leíró módszer alkalmaz. A művész hiven leírja ecsettel, tollal, mindegy, - amit átél. Legfontosabb a művész számára, hogy hű legyen ahhoz, amit sejt, amit érez, amit lát és belső élményének alkotása hiven megfeleljen. Ezen a nyomon indul a tudomány is. Minden tudományos módszernek első feladata a hű tényleírás. Leírni aényt úgy ahogy tapasztaljuk, nem másítani, nem hamisítani, nem megváltoztatni hanem úgy, ahogy jelentkezik, ahogy adva van. Az átélés tényadatait azután a művészet a szépség összhangjában egyesíti. Minden adat, a művészet minden motívuma, szinte egybeolvad a kép egységében az egyszerű, nyugodt összhangban, amire az ember azt mondja, hogy szép. Ezzel pedig a művészet szimbolizálja és előkészíti a tudományos megoldást. Mert a tudománynak is az a feladata, hogy $\frac{1}{2}$ hiven leírja a tényállásokat és azokat összhangban egyesítse. Így például a számtani feladata az, hogy összes határozmányait tisztán leírja és azokat egymással szoros, benső összhangban egyesítse, hogy minden egyes tétel világítson a többire és erősödjék a többi segítségén és valamennyi együtt egy oszthatatlan teljességet, a számtani tudat

teljességét alkossa.

A tudomány el is indult a művészet törte uton és törekedett elsősorban a hű hű tényleírásra. Ebben a törekvésében azonban a tudomány nem várt akadályra bukkan, amivel a művészetnek nem kellett megküzdenie. Ugyanis a szépség harmóniájába beilleszthető minden szín, minden vonal, minden motívum. A tudomány harmóniájába azonban nem. Mert a tudomány világosabb és pontosabb hűséget követel, olyan hűséget, hogy a megfigyelt tény szigorúan úgy szerepeljen, ahogy tapasztaljuk. A művészet ilyen szigorot nem követel. Már átélése is szigoratlan, finom változások közt mozog. A művész szabadon mozoghat a harmónia szempontjából hangulatának hullámai között, a külső tárgy pedig, - amelyet lefest, indító motívumként szerepel és alkalmazkodik a megnyilatkozó művészi hangulathoz. A tájon, amit lefest, az emberarcon, amit formál, nem hamisít ezzel a művész, mert hiszen tőle senki sem vár fényképészeti mutatványt, megvan neki engedve, hogy az összhang kedvéért, azért, hogy az ő belvilágát hiven feltárhassa, tárgyán finoman másithasson. Ahogy Arany János írja: Költő hazudj, csak rajt ne kapjanak. Vagyis ha szép a mű, nem vonja felelősségre senki a művészt, amiért például ké-

kebbnek festette az eget a közönséges optikai szinhatásnál. De a tudomány szelleme szigorú.

A tudomány szépsége ugyanis kell, hogy adatainak szigorú tárgyasítása mellett is helyreálljon. A logikum az a végső szigor, amit ismerünk, amely jottányit sem enged a tárgyasított tényadat hűségese leírásából semmiféle szempont kedvéért. Fiat justitia perezat mundus.

Ugazznak kell lennünk, ha összefüggő is a világ. Az esztetikai hangulat nem lehet meg végképen "sine ira et studio". A tudomány világosságában azonban ellen- vagy rokonérzés elenyészőkké tűnedeznek. Eképen tehát a tudós nem követhette a művészt a tulnyomó szubjektivitás terén, a tudomány szubjektivitása csak a legszigorubb tárgyasítás és tárgyszerűség alapján érvényesülhet és nem nélkülözheti tárgyának a végső alapelemekig való pontos nyilvántartását. A művészet másíthat alkotó elemein a szubjektív hangulati egység kedvéért, a tudomány nem. A tudomány kénytelen teljes mértékben föntartani az elemek közti különbségeket és ellentéteket és ezeket kell a világos látás egységében csoportosítania.

A tudomány kezdetein a még járatlan, tapasztalatlan kutatás azonban nem tudta még megtalálni a gazdag, nagy élet, az ellentétes jelenségek egységes szemléletét, nem tudta azt felépíteni, a szigorúan megfigyelt és szigorúan leírt adatokból, tehát itt is követte a művészetet, itt, ahol nem volt szabad. A filozófia a tanunk, hogy a gyakorlatlan, a tapogató, a kételkedő gondolkodás a költészet módszereit, a tényelemek megmásítását, az ellentétek elsimítását alkalmazta és így lett a filozófus költő, csak éppen rossz költő. Mert a jó költő a művészet talaján halad és művészi formát alkot, a filozófus azonban tudományos formát és rendet alkotott a művészet módszereivel. Rendjének következetes szépségét, azaz egységét fölébe helyezte a pontos tényleírás szempontjának. Hát kérem, a tudós, a komoly realitás embere meg szokott azon sértődni, hogy költőknek mondják. Mert több akar lenni költőnél ott, ahol a szigorú és az egyetemes világos látásnak van helye. Eszembe jut Ibsennek egyik hősnője, aki igen haragszik a férjére, és amikor a legnagyobb szidalmat akarja a férjéhez vágni, hát

azt monja neki: Te költő! Mivel pedig nem kívánunk itt felclőtlenül vádaskodni, tartozom igazolni azt, miért merészkedtem a filozófust általában és kivétel nélkül ilyen rossz értelemben költőnek nevezni.

A legelső tudomány a természettudomány volt, nyilván azért, mert a természet adott legtöbb gondot az embernek, a természet ellenséges erőivel volt küzdelme, harca az embernek és hogy fentarthassa magát, hát bizony a természet titkait kellett először megismernie, hogy azután azokkal megküzdhessem. A természettudomány tárgya olyan erők, jelenségek voltak, amelyek az emberen kívül esnek, a külvilágba tartoznak és amelyek ilyen idegen és ellenséges jelleműek; ezeket kellett lelepleznie az embernek. Így az ember ezekről a külső erőkről és fogalmakról saját gondolkodó tudatában megformálta, kiépítette az ismeret formáját. Mintája az embernek a külső esemény, külső történés volt. Ezt azután megfogalmazta az észben, vagyis az észnek, a gondolkodásnak a szövedékében és működésében és belső tudatában előállította azt, ami a tényállásban külsőnek mutatkozott. Például látta a mágneses erő megnyilatkozásait. Ehnélfogva a mágnes-

ségről fogalmat alkotott magának és törvényt. A mágnesség fizikai törvénye megfelel a külső magnetikus jelenségeknek. Kell, hogy megfeleljen, különben mit ér a fizikai törvény? Megfigyelve az ember a vizet, például dinamikus hatásaiban és azután megalkotta a hidrodinamika törvényeit, amelyeknek megfelel a víz dinamikus viselkedése. Volt tehát az ember számára egy eredettől adott külső természeti jelenség és egy arról készített fogalmi tudományos belső másolat. A kettőt a természettudós nem tévesztette össze, a természettudós tudja, hogy tudománya ilyen másolat-készítő és ha ő például szomjas, úgy vizet iszik; nem pedig a víz kémiai képletét issza meg. Tehát a természettudomány célja az, hogy a külső világ, a külső természet jelenségeiről, eseményeiről, módjairól hű, logikai, matematikai másolatokat készítsen és logikai, matematikai formulákkal és képletekkel fejezze ki a természet titkait. Ez a természettudománynak nagyban-egészben sikerült is és ennek a sikernek praktikus konzekvenciáit épen a mi napjainkban is csodálhatjuk legjobban, amikor a technika fejlődésének világszenzációi jelentkeznek napról - napra, amely

csodák csak azért lehetségesek, mert matematikai formájukban jól meg vannak ragadva azok a titkos természeti erők. Halaldott a természettudomány.

Ámde mivel a természettudományon alapult kezdetben a megismerés meginduló tudománya, amelyet a görögök filozófiának, a bölcsesség kedvelésének neveztek, hát a filozófusok is átvették az adott módszert, amely már ki volt dolgozva a természettudományban. Thales, az első filozófus maga is természettudós és csillagász volt, aki egy napfogyatkozást pontosan meg tudott már jövedőlni.

Nos azonban, ami bevált a természettudományban, nem vált be a megismerés tudományában. Ez a kérdés nagyon egyszerű. A külső természet bizonyos értelemben csakugyan külső, csakugyan idegen. A kiurfolyó víz, az nekem nem belvilágom semmiképen, sem szellemem, sem lelkem, sem testem, nem én vagyok az. E világ rajtam kívül áll és oly szegényesek, egyformák és mérhetők a mozgásai, hogy az ő élete bizony nem hasonlít az enyémmhez, az emberihez, aki mérhetetlen, végtelen, gazdagon változatos, kimerithetetlen élet vagyok. Ámde a filozófia

nem maradt a természet kutatásánál. Igaz, hogy a természettel is foglalkozik, de foglalkozik az emberrel is. Az emberi testtel, lélekkel, szellemmel. De hát ezek a tárgyak már nem a külső természet szegényes módjára alakulnak. A mi eszünk, gondolkodásunk már nem természeti jelenség, hanem szemlélője azoknak. Fölöttük áll. Az emberi ész állítja elő a fogalmakat, a tudományos tételeket, amelyek végtelenül magasabbak a natura életénél. A természetet a természet megértőjével, szemlélőjével, megoldójával nem lehet egy kalap alá venni, nem lehet összevarni anélkül, hogy a legdurvább hamisítást kövessük el. Ilyképen tehát a filozófia, amikor a természettudomány módszerét alkalmazta, amikor azt mondta, hogy ezt a nagy, gazdag életet épen úgy lehet vizsgálat alá venni, mint a külső természetet, amikor azt hitte, hogy ugyanazon módszerekkel, számtani, matematikai, logikai másolatokkal lehet majd beszámolni erről a nagy, gazdag életről, bizony nagyon megtévedett, mert az a nagy, gazdag élet magában tartalmazza a logikai, matematikai működést is, ami tehát nem

a szemlélet tárgya, hanem a szemlélődés alanya.

Mindazonáltal a kezdő bölcsekedés, amit filozófiának nevezünk, ezzel a módszerrel indult el. Bármilyen jelenség került elébe, úgy fogta fel, mint a külső natura jelenségét. Készített róla másolatot, törvényt. De csakhamar nagy zavarba jutott és ez a zavar következik abból, hogy a szellem az érzéki - fizikai külsőségtől végtelenül különbözik. Zavarba jutott ottan, amikor az így alkotott másoló fogalmaival megragadott jelenségeket egységben akarta látni, összhangban akarta egyesíteni. A természettudomány ebben egészet produkált, mert összes törvényei összhangban vannak egymással. Valóban külsőt szemlél, valóban fogalmakban ragadja meg a külsőt és így egységes munkát végez. A természettudomány ugyanis végtelen változatokban a véges és mérhető jelenségeket foglalja össze. Végtelen egységében véges határeseteit. Ez a filozófiának azomban nem sikerülhetett. Mert fogalmai nem csupán a mérhető véges eseteket, de azok mértékeit is és szemlélő formáit, a végtelen jelenségeket is előállítják, - eképen a legszélsőbb ellentéteket: végest és végtelent egyesítenek, vagyis - egybezavarnak. Annaira különböző je-

lenségek mutatkoztak a filozófus számára, hogy kezdetben csak költői módon tudta egyesíteni a különbözőket. Már Thales, a legelső filozófus azt mondta: Különbözők a jelenségek, de valamennyien a vízből származnak és vízzé lesznek. Eképen költötte az általános világviz fogalmát. Ezt a vizet persze nem képzelte naturalisztikusan, ahogy a mai ember a vizet maga előtt látja, hanem valami varázslatba burkolt világnedvességet gondolt, amelyből minden származik. Azt mondja Thales, hogy élet csak ott fakad, ahol nedvesség van. Ám a természetes nedvesség a nedvesség fogalmával egybe van zavarva ebben a reálprincípiumban, amely alapjában művészi hangulategység nál nem egyéb. Nagy utóda, Herakleitos meg azt mondja: Nem a vízből lett minden, hanem a tüzből lett minden és tüzzé lesz minden. Herakleitosnak is igaza van. A tűz, a láng a költészet mennyei képe és valóban minden életben rejlik, vagy lobog az élet lángja. Szép költői kép, de nem tudomány; ugyebár költészet az, amit a filozófusok eképen alkottak. Költői, univerzális elveiket, világvizet, világ-tüzet, világyszerelmet, világakaratot, elnevezték azután reálprincípiumnak. Mert tulajdonképen

bizonyos reális tárgy, aminő a víz, vagy tűz, hát ez szolgált alapjául egy ilyen költői varázslatnak, amit így filozófiai reálalapelvnek neveztek.

Haladt azonban a gondolkodás és előállottak az Eleáták, akik azt mondták, ki kell küszöbölni a költészetet. Elértek annyit, hogy olyan univerzális, nagy képeket, mint a világviz, vagy világtűz, nem alkottak többé a filozófusok, a költészetet azonban más módon csempészték a tudományba.

Ugyanis, mert egységessé építeni nem tudták az élet ellentéteit, egységessé hamisították. Bizonyos költői szabadsággal. Mert csak evvel lehet, ugyebár, a tudománynak ilyen szabadsága nincsen. Ezt pedig a következőképpen tették: Az Eleáták után jönnek Demokritosék, az anyagelvűek, a materialisták, ők kimondják, hogy minden: anyag, matéria, tekintet nélkül arra, hogy például a szellemi jelenség nem tapintható úgy, mint az anyag, vagy arra, hogy az ész logikai matematikai tételei tér és idő fölött érvényesek, holott az anyag minden konkrét megjelenésében határolt. Demokritosék eltekintettek ettől a végtelen különbségtől és kimond-

ták, hogy bármi jelentkezik is, legalábbis a fizikaiból származik, onnan gőzlik ki valamiképen, ha mindjárt nem γ is tudom kimutatni, de $\frac{1}{2}$ fel kell tenem, mert így azután egységes ez a nagy élet és ezzel az egység helyre van állítva: az anyagelviségben, ebben a rossz költészetben. Ha megkérdezzük Demokritost, mi az anyag, azt feleli, amit a modern materialisták is mondanak: amit érzékeinkkel tapintunk. De hát, ha szigorúan vizsgáljuk a tényállást, akkor azt találjuk, hogy érzékeinkkel tapinthatunk sokfélét. Sarkokat, vonalakat, szilárdságot, vagy lágy-ságot, meleget, hideget, érdeset, simát, feketét, fehéret és a többi, csak épen anyagot nem. Ki látott anyagot? Hisz az egyetemes forma, végtelen változatok egysége, azt soha senki szemével nem látta, kezével nem tapintotta. A szem mindig konkrét képet lát, a kéz konkrét képet tapint, soha szem ilyen univerzális formát: anyagot: Demokritos anyaga valójában emberi intellektus alakja: költői forma, amelyben zavarosan egybe vannak vetve, anyagi, lelki, szellemi, mindenféle jelenség. Demokritos után jön Plátó. No viszont

Plátó azt mondja: egy biztos tényállás van, a gondolatom. A gondolatom, az itt van, a törvény az biztos. Hogy azonban ez a sok apró-cseprő, látható, tapintható, tarka-barka, tűnő-muló apróság, hogy ez ott van-e, - mit tudom én? Ha gondolkodom róla, akkor ott van, ha nem gondolkodom róla, akkor nincs ott. Egy valóság van, a gondolat, az idea és amit itt érzékeink tapasztalnak, az nincsen, az csak annyiban van amennyiben gondolkodom róla. Ahogy tehát a materialisták a valóság bélyegével csak az anyagi-nak felfogott jelenséget pecsételték meg, azonképen viszont az ideálistikus irány Plátóval el-sikkasztotta az érzéki - fizikai világot, amely szerinte nincsen, a valóság pecsétjét pedig csak a gondolatra ütötte. Csak ilyen tényhamisításokkal tudott a filozófia egységet varázsolni ebbe a gazdag életbe; ha több volt a tényállás, mint amennyi belefért, hát lenyestek belőle. Levágták róla akár az anyagi oldalát, akár a szellemi oldalát, de valamit le kellett vágni, hogy a rendszer egységes maradjon. Nos, ez az, amit költészetnek neveztem, mert ez valójában csak költői szabadság dolga.

No most már a filozófia

saját ellentmondásaiba mindinkább belebonyolult, Kanttal előállt a végső megismerés, hogy minden reálprincipium költészet és lehetetlen. A tiszta ész kritikája után filozófus már nem költ reálprincipiumokat. Már az Eleáták tiltották, de Kant aztán végleg leszámolt a költészetnek ezzel a formájával. Kant volt az első, aki híven fenn akarta tartani az ellentéteket, nem akart költővé lenni. Ezzel viszont beleesett az agnoszticizmusba. Az élet ellentétei reátámadtak és széttépték az életet Kant számára. Szétmarcangolták, mint holmi duvadak az embert. Mert Kant is megmaradt ott, hogy a természettudomány módszereit alkalmazta. Reálítás számára a gondolat. Amit pedig a gondolat fölfog, a gondolkodás tárgyai, azok szerinte csak a gondolkodás szövődékében állanak elő, vagyis pohárról például csak annyiban tudok, amennyiben gondolkodom róla. De tovább ment Plátónál és azt mondta Kant: az a pohár azonban önmagában is szükségképen van. De hogy milyen az, azt soha, soha ember meg nem tudhatja, az önmagának \bar{v} való dolog, Ding an sich. Én csak azt tudhatom róla, ami a ~~xx~~ tudatomban van, de azt nem, ami öbenne magában van, él, mozog, működik,

vagy rejlik. Ez örök titok az ember számára, ez a Ding an sich. Emberész nem juthat el oda és Kantban feltémad újra a mithos szelleme, amikor az ember még a képek paradicsomában élt és még bűnnek tekintette a megismerést, amely istennek szent titka volt, akinek nevét kimondani is tilos volt a számára. Ide esett vissza Kant, amikor azt mondta: mi emberek nem ismerhetünk meg semmit. Mi saját gondolkodásunk végtelenségébe vagyunk zárva, csak saját gondolatainkat ismerhetjük és ami nem a gondolat szövetéből van szöve, például a fizikai világ, számunkra örökké idegen és megismerhetetlen. Minthogy pedig elvileg megismerhetetlent és mindenki számára megismerhetetlent Kant sem tudott feltételezni és ebben együtt van az ősemberrel, hát ő is kénytelen volt egy felhők feletti lényt feltételezni, aki azután az emberi észnél magasabb és mindent megért. Ezt Kant nem nevezte naivul istennek, hanem nevezte transzcendens észnek, amely nem emberész, hanem magasabb annál. Így halad a filozófia visszafelé a költészet nyomán oda, ahonnan minden költészet indult, a mitho-

lógiai kulturába. Mert ugyan mi lényegesen különbözik az ősember titkokzatos és örökre megismerhetetlen külső istene a titokzatos és örökre megismerhetetlen külső kanti transzcendens észről? Hegel, Kant nagy tanítványa már kimutatja, hogy bármely elv alapján rendbe lehet ugyan foglalni a jelenségeket, de egy más alapelvől kiindulva ugyancsak megint más rendet alkothatunk. Hegel legújabb tanítványa, a ma legolvasottabb Waihinger már azt mondja: minden filozófiai rendszer lehet jó, meg kell nézni, milyen tételből indul ki, hogy összes tételei az alaptétellel összhangban legyenek, ellentmondás ne legyen benne, - akkor a filozófia jó. Hogy milyen alapgondolatból indul ki a filozófus, az egészen mindegy. Erre nincsen mértékünk, hogy a tétel maga, amelyből a rendszer kiindul, helyes-e, vagy nem, ilyen kérdést feltenni, mondja Waihinger, értelmetlenség. Bármit lehet végre állítani, a fontos csak az, hogy következetes legyen a gondolkodó és annak a tételnek a következeit minden irányban le tudja vonni ellentmondás nélkül. Akkor a filozófia jó. A megismerés ősi ideálja tehát végké-

pen leáldozott Waihingernél, szerintem már csak szóp, azaz következetes és korrekt rendszerek vannak, igazság pedig nincsen, sőt értelmes ember ilyesmit már nem is kutat. Nincsen igazság, így értendő ez és innen van elnevezve az ő filozófiája: Als ob. Tegyük fel, mintha a tétel helyes volna, minden tétel igazodjék ehhez ellentmondás nélkül. Tegyük fel, hogy egy másik tétel helyes, akkor pedig ebből induljunk ki, mintha az lenne helyes. Hát itt már azután teljesen a kétség mezején vagyunk, ugye - bár? Szinte eszünkbe jut Nagy Frigyes, aki azt mondta Bachnak, a zene nagy mesterének: Hát itt produkálj előttem valamit. De hát mit, kérdezte Bach.- Dudoljon nekem felség valamit, adjon nekem egy témát. Mire Nagy Frigyes válaszolta: Zenésítse meg saját nevét, azután csináljon ebből valamit. Bach készített is ebből egy hires szép zeneszerzeményt. Nevének betűiből megalkotta a motívumot és ennek alapján a változatokat. A Waihinger filozófiája épen ilyen: Tessék nekem akármilyen tételt mondani, nem gondolkodom azon, jó-e vagy rossz és úgy teszek, als ob,

mintha helyes lenne.

Hát kérem idejutottunk a bevallott teljes agnoszticizmusba, amelyben egy pesszimiztikus korhangulat szövö a filozófiai változatokat. Nem tudom, sikerült-e elég világosan kimutatnom, hogy a megismerés e csődjének végső oka a természettudományos módszer, a másoló módszer, amelyet a filozófia pontosan alkalmazott mindez egyes képviselőjében.

A filozófiának ez a teljes csődje azomban két nagy gondolkodó számára a XIX. század végén nemcsak arra volt jó, hogy ezt a csődöt megállapítsa, arra is jó volt, hogy kivezető utat keressen. Bergson és Schmitt Jenő Henrik, - Bergson ma is él - egyidőben a múlt század 80-as éveiben kezdték hirdetni, hogy abba kell hagyni a régi módszert és át kell térni az intuicióra. Ez a két tudós nem beszélt össze. Sajátoságos kulturális tünet, hogy a két gondolkodóban szinte egyszerre érlelődött meg a filozófia nyomorúságának hatása alatt az új módszer gondolata. Mind a kettő intuíciónak nevezi az új módot, mind a kettő körülbelül egyformán írja le és a két leírás lényege az: hogy intuitív kutatásban a szemlélt

kutatás és a szemlélet tárgya egybeesnek. Vagyis mind a kettő szerint nem úgy kell keresnünk a tényállást, hogy feltesszük, mintha a tényállás külső volna, ahogy a filozófus minden tényállást külsőnek tekint, mikor azt próbálja kitalálni, hogy milyen lehet az, és megpróbál erről valamiféle tudatformát alkotni. Ne így, mondják ezek a nagy gondolkodók. Hanem ragadjuk meg a tényállást és írjuk le azon melegiben, ahogy megragadtuk. Mert minden tényállás bizonyos értelemben belső, mert én figyelem meg, az én életem tényállása. Az a víz nem csak kinn folyik, az az én élményem, hogy kinn folyik, megragadom ezt az élményt és róla hű leírást készítek. Nem kell nekem kételkednem azon, hogy helyes-e, vagy nem helyes, amit leírok, mert az élmény maga kétségtelen azzal, hogy átélem, ez benne a kétségtelen és ha azt hiven leírom, akkor a valóságot irom hiven és nincsen semmi kételkedésnek helye. Tehát megragadjuk a tényállást eredeti jelentkezésében és működésében és azt hiven leírjuk, magam irom le a magam élményét, magam vagyok az átélés és a látás, magam vagyok saját életem látója és megragadója: ez az

intuició. Ellenőrizhető mindenki számára. Mert mindenki saját élményében ellenőrizheti a leírás helyességét, ha ez az élmény reális alapként van benne adva. Ehhez legyen hű a leírás. Mi vagyunk tehát az élmény, a tárgy és a leírás is. Egységes, egész emberalak ragadja meg magát az intuicióban. Végül nem külső eszményt akarok kitalálni a tudatban, nem fizikai külső történéseket ábrázolni a gondolkodás éterében, hanem megragadni az élményt úgy, ahogy jelentkezett.

Ennek a követelésnek, amelyet e két nagy gondolkodó felállított, Schmitt Jenő következetesen végig eleget tett. Bergson pedig bizony megmaradt a követelésnél és az ő filozófiája maradt a régi iskola módszerénél, ugynevezett pszichikai iskolája van. Általános világelvet alkotott és ami Thalesnél a víz, az nála a psyche, a lélek, amelyből kiszármazik a testi és a szellemi élet és a világ. Tehát Bergsonnak nem érdeme a következetesség, Schmitt Jenőnek igen.

Már most kérem felmerülhetne a kérdés az intuitív módszerre vonatkozólag, hát mégis hogyan lehetséges ez? Én megragadom ugye saját élményemet, magam ragadom meg magamat. Hogy

megy ez? Olyanok vagyunk-e, mint a Münchhausen híres lovasa, aki lovával együtt elsüllyedt az iszap fenekére, de nem jutott zavarba, megragadta önmagát saját üstökénél és lovával együtt kihuzta magát; talán mi is ilyen művészek vagyunk, mi is talán így megragadjuk önmagunkat és kint vagyunk a vízből? Hát nem egészen így van Elismerjük: ahhoz, hogy leírhasunk valamit, távlat kell. Legtöbbször látunk madártávlatból. Ha egy várost akarok szemlélni, hogy tetőre kell mennem, ha ezt a tarka életet akarom szemlélni, ezt a nagy gazdag ~~XXXXXXXXXX~~ életet, valahova nagyon messze kell mennem, felszállnom minden sasmadárnál messzebbre, hogy az egészet áttekinthessem és láthassam. De hogyan tudom ezt megtenni? Én vagyok ebben a magasságban és én legyek a mélységben is, az én látásom világoljon a magasságokból és az én életem terüljön el előttem mélységként, hát lehetséges ez? Hát vagyok én ilyen nagy, hogy tornyosuljak látásomban olyan magasan, ahol madár nem jár, és legyek olyan mélyen, hogy elterüljön előttem az élet, minden életmény előtttem heverjen és én végigtekinthessek azokon, lehetséges ez?

Schmitt Jenő Henrik azt fe-

leli erre, ez nemcsak lehetséges, ez így van. Petőfi, a költő megsejtette a nagy gnosztikus gondolatot, amikor az "Örült"-jében azt mondja, hogy az ember virág, amelynek szirmai ott fenn a menyországban vannak, gyökere pedig mélyen lent van a pokolban. Hát a Petőfi örültje jól lát, nagy és mély ez a vízió, Schmitt Jenő a tudomány világosságában írja le ugyanígy az embert. Érzéki élete legmélyebb mozzanatiban tűnőmuló sötét hullámozás, amely felvillan és letűnik az élet mérhetetlen mélységeiben, ott, ahol az atomok születnek, megörvénylenek és szétsugároznak, ahol sejtek kötik a mag körül kötéseiket és bontják azokat, ott, az élet tűnőmuló mélységeiben emlékezettelenül mulnak a \forall jelenségek és viszont innét emelkedünk föl az élet fokozatain, emelkedünk föl a nyugodt érzéki optikai szemléletbe, innen a lélek határtalan terjedéseibe, amely mi vagyunk és emelkedünk föl a gondolatnak, a törvénynek tér és idő fölött álló végtelen magasságaiba. Ez a tér is a mi gondolatunk, ezzel pedig itt vagyunk fenn az élet világító menyországában, ahogy Petőfi mondja. Végtelen magasan járunk, nem költői értelemben, mert a geometriai tér valóban ilyen végtelen tágasság és az

idők örökkévalósága áll mindek felett és áthatja a terek mindenségét és az emberész, ahogy ezt látja, áll tér és idő felett, tornyosul minden nagyságok felett világos látásában és úgy lát alá az élet mélységeibe, tűnő-muló mélységeibe és felemeli azokat a magasságokba mér lélekben. És felemeli azokat az örök magasságba a törvény formáiba a tudomány minden tételében. Már Plátó látta, hogy a tanulás, a tudomány tétele emlékezés. Tehát az emberben adva vannak a lattitűdök, adva van a madártávlat, amely szükséges a szemlélethez, adva van a törvénytudatunk, adva van nekünk a háromszög akármelyik egyszerű tételében, hogy annak belszögei 180 fokot tesznek, adva van abban a tudatban, hogy a háromszögek végtelensége van áttekintve kivétel és maradék nélkül. És adva van benne minden egyes háromszög is és a háromszögek végtelensége is és a látásnak ez a tágassága, amely nem kevesebb esetet tekint át, mint végtelent. Eképen lehetséges az intuición, mert adva vannak az ember életében ezek a mérhetetlen és végtelen különbségek, mert tornyosul az ember saját életében önmaga fölé, lélekben teste fölé,

szellemében lelke fölé, végül lát az emberi szellem a mélységekbe, enyészik a lelki élet a mélység alá és alája emlékeztelenül enyészik a testi élet, mert hatványozott fokozatokban áll és működik él és lát az ember; ezért lehetséges az intuición, ezért lehetséges a szemlélet, mert ellentétek között mozog, még pedig végtelen ellentétek között. Így tehát az intuitív módszernek adva van az alapfeltétele, látni csak úgy lehet, ha a látás tárgyát meg tudom különböztetni a szemlélő világosságtól. Nos az emberi belvilágban ez a megkülönböztetés végtelenül lehetséges, adva vannak a különbségek, az ellentétek, a magasságok és mélységek és a mélység szakadékaik elférnek, azok minden színes tarkasága egybefoglalható az egységes szellemi áttekintésben, törvénylátásban. Tehát az emberi lénynek ellentétekben gazdag egységén alapul az intuición és ez a módszerünk, amely módszerrel önmagunk élményeit saját szellemi látásunk elé tudjuk tární, mint a tudomány tárgyát és meg tudunk oldani eképen minden kérdést és a megoldásnak ez a végső titka számunkra a meg-

ismerés, az önismeret formájában áll helyre és a megismerés végső titka az önismeretben van. Már János evangéliuma kifejezi ezt a gnosztikus igazságot, az intuíciónak ezt a mély törvényét, mikor azt mondja: "Megismeritek az igazságot és az igazság szabaddá tesz benneteket." Ott van az a nagy gnosztikus gondolat, hogy az igazság az ember számára megismerhető, de úgy, hogy az ember lesz tőle szabad. Tehát nem külsőt ismer meg az ember, hanem saját szabadságát. Így az evangéliumban már megsejtett és jelentkező nagy gondolat érett meg tudományos formában Bergson és Schmitt Jenő uttörő gondolataiban és megvalósult Schmitt Jenő következetes munkálkodásában. Hát ebben a szellemben, ebben a módszerben, az önismeret ellenőrizhető világosságában vagyunk mi a megismerés emberei és ennek ellenőrzésére kérek fel mindenkit, aki bennünket törekvéseinkben támogatni kész.- Igen köszönöm a figyelmet, amellyel előadásomat megtisztelték.

- - - - -
- - -
-